

Հիտիանների խորհրդաւոր նշանագրերի իմաստը՝
 Հայ այբուբենի ծագման խնդիրը տա-
 կաւին ուսումնասիրութեան առարկայ է. Դր. Մարկարիտի արեւելագէտների ծ.Գ. Համա-
 ժողովին ներկայացրած փորձը՝ ցոյց տւեց,
 որ խնդիրս ներկայումս ընտիր եւրոպացի
 գիտնականաց միտքը կը զբաղեցնէ։ Արդարեւ,
 տեսութիւններ առաջարկել աւելի դիւրին է,
 քան նոցա ապացուցել. ահա թէ ինչու
 մեր ժամանակ թաղմանիւ լոյս տեսող
 ուսումնասիրութիւններից միայն Հազագիւտ-
 ները բախտաւոր բացառութիւն կը կազմեն,
 իբրեւ լուրջ եւ տրուան աշխատութեան
 արդիւնք։ Ինչ օգուտ պնդել, թէ «Հայ
 իշխանք հաւանական ականջ գործածել
 փոփոխական դիւրին տառերն» սերեալ ի
 փիւնիկականէ, ինչպէս Սկ. Բանասէր՝, կամ
 կարելի, թէ «Հայ այբուբենը պարսիկ սեպանէ
 գրերէն սերած է», ինչպէս պ. Բանասէրն է,
 եթէ հնարաւոր չէ քայլ առ քայլ քրդաւոր-
 այս «կարծիքները, պարզ եւ անզրդեկ
 ապացոյցներով։ Յուսարու է, որ Լազարեան
 ձեմարանի խորհրդի յայտարարած միջանկն՝
 «Հայոց այբուբենը եւ Ս. Մարտոյի վարքը»
 առաջ է բերելու եռանդուն միջոցն
 մասնագետների մէջ եւ առնապէս դիւրացնելու
 խնդիրս վերջնական լուծումն։

Սելեւկիացոց կարճատեւ իշխանութիւնն
 ի Հայս (323—160) Սկ. Բանասէր «Թունաց
 ազգեցեւորութեան ժամանակ (Ջ-րդ շրջան)»,
 կ'անուանէ եւ ահա թէ ինչու. «Եղն բարբառն
 սկսաւ գործածուիլ ի Հայս՝ գոնէ զարգացելոց
 կողմանէ, որով եւ Եղն գրականութիւնն...
 ժողովուրդն ի կիր կ'արկանէր յոյն տառերն...»
 Դարձեալ սոսկ ենթադրութիւն. ինչպէս այն է,
 որ ինչպէս ինքն հնդկական թաղմանց կը նկատէ՝
 «գժեպազարար այս շրջանի յատուկ որ եւ է
 գրական բեկոր հասած չէ մեզ», Այս խոստովա-
 նութիւնն ինքն ըստ ինքեան արդէն բաւական
 է։ Հետեւաբար «Եղն բառերը, յոյն գրական
 ձեւեր, եւ ի մի բան յունաբանութիւն»
 չէին կարող «այս շրջանի մէջ ի մեզ մուտ
 գտնել», այլ ամենապարզ Դ. դարում, երբ
 քրիստոնէութեան ճառագայլովը արեւմտեց
 փարատեց Հայոց հնթանոսութեան խաւարը

եւ ապա Ե. դ. յունաց գիրոցները լայն բաց
 արին իրանց դռները գիտութեան ծարաւի հայ
 երիտասարդների առջեւ։ Այնուհետ սկսեցաւ
 անխնջ եւ քրտնալն աշխատելը օտարու-
 թեան մէջ եւ վանօրայքում՝ ի պէտս մտաւոր
 լուսաւորութեան, հոգեւոր բարգաւաճման հայ
 ազգիս։

Դր. Տաղաւարեանի «Հայոց պատմու-
 թիւնն» նոյն իսկ իբրեւ «փորձ» չէ կարող
 ազդ համարիլ. ինչ ինչ խոշոր թերութիւններ
 եւ մանաւանդ հեղինակի բուն հակում
 դէպի մերթ անհիմն, մերթ անապացուցելի
 ենթադրութիւններ կը զրկեն նորա երկը
 հիմուն նշանակութիւնից, ճանկարի էր, որ
 նման փորձեր մեզանում հիմուն լինին հեղի
 նակի աւելի լուրջ պարտադրանքներ, եթէ
 չասենք մասնագիտութեան, նիւթիս Բաւարացի
 եւ իւրին ուսումնասիրութեան վերայ. միայն
 այս դէպքում գործը կարող է օգտուէտ
 «առաջնորդ» ծառայել եւ ճիշդ գաղափար
 տալ ազգիս աւելոր անցեալի մասին։

Բ. ԽԱՆՈՒՄԻՍԻՍ

ՆՈՅՄԱՐԵՐԻ Ի ՄԱՍԻՆ

(Հարկաւորութիւն)

Արեւելական նշանագրումն պատահի ու-
 րեք ուրեք պէսպէս ձեւով, զայս օրինակ.

503. *Ճ* 504. *Ս*
 505. *Ճ* (Համա. վերագոյն զթիւ 36,
 286, 479 եւ 487)։

Իսկ սղագիրը կամ համառոտութիւնը, լոկ
 պատուով կամ կապակցեալ գրովք, շատ յա-
 ճախ են եւ գրեթէ անհամար, զորս աւելորդ է
 մի ըստ միով թուել, քանզի ըստ մեծի մասին
 (որպէս՝ 506) իր ձեւն էր կամ՝ երբ՝ այն յն
 քն յէ քէ այլովքն հանդերձ աւելի կամ նուազ
 հասարակ եւ ծանօթ են։ Ուստի բաւական լինի
 առաջի դեմք զսակաւս եւեթ ի բաղման, եւ
 այն՝ զորս ըստ իմիւր արժանի թուին գիտողու-
 թեան. զ. օր.

507. *ձ* օրհնութիւն.
 508. *ձ* օրհնութիւն.
 509. *ձ* ամեն, եղիցի.
 510. *լ* լողաց.
 511. *կ* կարգացողաց.

1 Ferd. de Saussure, Recherches archéologiques 1893—94, Paris, 106.

2 Գէ. Հանգէս Ս. 1902, Նոյններ.

3 Սկ. Բան. 27.

4 Նոյններ 29.

5 Սկ. Բանասէր էջ 29.

Սոյն՝ ըստ երևութի օտարոտի գրութեան քանի մի առաջի նմանութիւնն ընդ Հայերէն նշանագիրն անդէն իսկ ակերբեւն է. որպէս՝ յ, ի, շ, ք, զ, մ, պ, օ, վ, օ, ու ևս մեկ-բերեցի թէ՛ միւս նշանագիրքն եւս ոչ այլ թշնն, եթէ ոչ բուն Հայերէն առաք, դիմամբ ծամածռեալ եւ կամակոր եւ ուրաւոյ ձեւակերպեալ՝ Հուսկ ուրեմ ընթերցոյ զայն զայս օրինակ.

" յիշեցէզմեղապարս յ[օ]լառփսարկաւաքն ։

Արդարեւ անմեկնելի ճապ միոյն՝ թէ վասն էր ի լուսանցս " զիր աղւանից, վերպակն եւ պատրի ծանօթութիւնն գրուած է։ Եւ կարեւոր թէ այդ անգլեկութիւնն — եթէ իրօք Եփրատփայ գրէն է — լոկ մասցածնի գաղափար մի է Եփրատփայ, ծնունդ նորին Տնարագիտութեան, առանց իրիջ Տիման եւ Հաստատութեան։

Եւ արդեամբք, այդ իսկ ծանօթութիւնն պատճառ եղած է թիւրիմացութեան եւ վերջ հետեւութեանց։ Այսպէս՝ Պ. Ն. Բարաթեանց՝ յամի 1886, ի " Հանդիսի Գերմանական Արեւ-եւեան ընկերութեան " (ZDMG, XL, p. 315—319) հրատարակեալ յօդուածով մի — որոյ վեր-նագիրն է՝ " Քսան եւ մի նշանագիրք կորուսեալ այբուբենի միով " — ջանաց ապացուցանել թէ՛ առաջիկայ գրուածն իրօք Աղւանից գիր է եւ թէ՛ նոյնն բովանդակէ քսան եւ մի առաւ ի կորուսեալ այբուբենից յիշեալ ազգին։ Պ. Ն. Բարաթեանց, թէպէտ եւ ճշգրիտ եւ ուղիղ լուծած է զծածկագիրն, սակայն նորա հետեւութիւնն անհասանկան թուի ինձ. այդ կարծիք չունի Հաստատուն գիտական Տիմն։ Աներկբայ, վերջգրեալ նշանագիրք բնաւ չկարեն լինել ճաշդորդ ինչ կորուսեալ անյայտ գրոյն Աղւանից, այլ մանաւանդ՝ որպէս ակնյայտն երեւի՝ ստուգիւ խորհրդով այլաձեւեալ եւ յերկրեալ իսկական Հայերէն նշանագիրք։ Այս ուրեմն հարկ է դնել զվերոյ նշանակեալ գրուածն ի կարգի ծածկագրաց։

Արդարեւ, ըստ այսմ՝ օրինակի՝ կերպարանափոխելով ըստ հաճոյս զհասարակ այբուբենս՝

1 Հորեւանի իմ գիտելն է. որ ի ZDMG Հանդիսին ապագրեալ գաղափարն "գրոյն աղւանից ոչ անմեծն իրօք հանդիսապակ է բնագրին։

2 Պատշաճ համարեմ առանկան յայտ առնել առաջին թէ՛ վեր անոր յառաջ բերեալ ծածկագրութիւնն արգէն ընթերցած էի, երբ " Հանդիս Ամբարտոյնի (ժ.Ձ., էջ 202) մեծ, իմագրութեան ծանօթութեան մի անգլիացայ Պ. Բարաթեանի վերոյիշեալ յօդուածովն, որ միշտ ցայտած չէր ծանօթ ինձ։ Ապագէն երկրորդն՝ յերկրայ ակադեմիութեանց կատարեալ համապետութիւնն միւս եւս հաւասար ապացոյց է ճշգրտութեան ընթերցման։

Նորանոր նշանագիր անգլիէլ եւ յարգարել ի պէտ ծածկագրութեան, ի հաւանաբար էմ գրիչք, մանաւորաբար Հաղմայեցիք, եւ առաւել եւս Եփրէ, առ որոյ յոյժ բազմութիւ եւ պէտէն էին ծածկագրական գրութիւնք՝ եթէ առ հասարակ ընկալեալ եւ գործածական, եթէ յիւրաքանչիւր մասնագրէ ըստ կամա առանձինն հնարեալ։ Առ այս համա՝ ի միջի այլոց բազմոց՝ զհնագրական երկու Սոնթօկոնի (B. de Montfaucon, Palaeographia Graeca. Parisiis 1708, Lib. IV. Cap. V. p. 285—290), Գարդհաւզենի (V. Gardthausen, Griech. Palaeographie. Leipzig 1879, p. 231 ff.), այլ-ովքն հանգեմք։

Վերափոխութիւնն ծածկագրաց՝ հաւանական կարծեօք՝ նաեւ առ Հայս բաւական յաճելի եղած է, եւ թերեւս գտնուի ի ձեւագիրս այլ եւս ծածկանշան գրուածք, նման Եփրատփայ օրինակաց. վասն որոյ փոփոքելի էր՝ մանրակրկիտ հետազօտել զգրագիրս, եւ՝ եթէ կան ի լոյս հանել զծածկագրութիւնս։ Եթեմամ հնաբուրք լինէր՝ համամասական քննութեամբ գրութեան եւ ոճոյ իւրաքանչիւր ծածկագրի՝ դասաւորել զայնս եւ վերածել յորոշ կարգ եւ կանոն։ —

ՓՐԵՏԵՐԻԵ ՄՈՒՐԱՍ

ԵՐԵՐԿԻՐԻ ԳՈՒՐԵՐԵՐԻՐԵՐ

ԵՐԵՐԿԻՐԻ ԳՈՒՐԵՐԵՐԻՐԵՐ

(Հարստաւորութիւն։)

Գ Լ Ո Ւ Յ Ի Ն Գ Ե Ր Բ Ր Ո Ւ Գ

Անփոփոխ բառեր։

442. Ճիշդը խօսելով, քերականներու անփոփոխ մասն բանի կոչած մասն, զոր մենք անփոփոխ բառեր կ'անուանենք, բուն ձեւակաւութեան մաս չեն կազմեր. բայց մենք հետաքրքիրներու գոհացում ապուր եւ մեր ուսումնասիրութեան մէջ կատարեալ լինելու համար նոր գլուխ մի կը նուիրենք այս բառերուն։

443. Անփոփոխ բառերն են Մ-իք-յէրէ, Ն-իտք-ը-իք-յէրէ, Ը-իտք-ը-իք-յէրէ եւ Չ-յիտք-ը-իք-յէրէ։ Ուստի համառօտակի առաջ բերենք, այս կարգի բառերն։

§ I. Մ-իք-յէրէ։

444. Բարբառիս մէջ այնքան օտար մակբայներ կան զորն Հայերէն։ Ուստի ստիպուած